

Türkiye Türkçesinde *Ol-* Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri

Sema Aslan*

Özet

Bu çalışmada, eylemi farklı yönelim noktalarından görebilmek için değişik bakış açıları sunan ve *konuşma zamanı*, *referans zamanı*, *eylem zamanı* ayırımına yönelik gerçekleştirmeler göstererek türlü zaman ayırımlarına somut örnekler oluşturan *ol-* yardımcı fiilli görünüş zaman işaretleyicileri incelenecektir. *Ol-* yardımcı fiilli yapılar, eylemin *başlangıç sınırı*, *sürek* ve *bitiş sınırından* oluşan iç yapısına farklı yönelim noktalarından bakılabilmesine ve farklı görünüş-zaman ilişkilerinin ifade edilebilmesine imkan sunarlar. Daha az gramatikal olmaları nedeniyle *ikincil* (peripheral) ya da *dolaylı* (periphrastic) işaretleyiciler olarak değerlendirilseler de *ol-* yardımcı fiilli yapıların, *i-* fiili ile elde edilemeyen görünüş-zaman ilişkilerini ifade etme ve konuşma anına paralel, gerçek dışı zamanları anlatabilme yetileri bulunur. Çalışmada, bu tür yapılar görünüş-zaman kategorisi açısından tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

ol- yardımcı fiili, ikincil işaretleyiciler, görünüş-zaman, konuşma zamanı, referans zamanı, eylem zamanı

Giriş

Bu çalışmada, eylemin değişik görünüş ve zaman ilişkileriyle ortaya çıkmasını sağlayan *yapacak oldu*, *yapmış olacak* vb. *ol-* yardımcı fiilli yapılar tartışılacaktır. *Ol-* yardımcı fiilli yapılar, eylemin *başlangıç sınırı*, *sürek* ve *bitiş sınırından* oluşan iç yapısına, farklı yönelim noktalarından bakılabilmesi ve

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara / Türkiye
aslans@baskent.edu.tr

farklı görünüş-zaman ilişkilerinin ifade edilebilmesi yönünde işlevler üstlenirler. Söz konusu işaretleyiciler *yapacaktı*, *yapmıştı* vb. birleşik çekimli yapılara göre daha az gramatikal olmaları nedeniyle *ikincil* (peripheral) ya da *dolaylı* (periphrastic) işaretleyiciler olarak değerlendirilseler de (bk. Johanson 2000: 97, 127, Schaaik 2001: 61) *ol-* yardımcı fiilli yapıların *i-* fiili ile ifade edilemeyen görünüş-zaman ilişkilerini ifade etme ve gerçek zamanlara paralel, gerçek dışı zamanları anlatabilme yetileri bulunur. *Ol-* yardımcı fiilinin, görünüş ve zaman bildirmede üstlendiği bu işlevleri nedeniyle, *i-* fiilinin yanı sıra diğer bir ek fiil/cevheri fiil veya gramatikalleşmiş bir biçimbirim olduğu da düşünülür (bk. Turan 1996: 269, Gülsevin 1997: 219, Özmen 2000: 1417-18). Bu çalışmada sözü edilecek *ol-* yardımcı fiilli yapılar, Johanson 1971, 1994 ve 2000'de yer alan yöntem ve terminoloji kullanılarak incelenmeye çalışılacaktır.

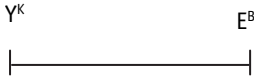
Görünüş veya *bakış* (aspekt), yüklem tarafından anlatılan eylemin, farklı bakış açılarıyla sunulmasını sağlayan bir gramer kategorisidir ve belirli sınırlara sahip bir eylemin farklı safhalarını ortaya koyan *bakış açısı işaretleyicileri* ile (viewpoint markers) ifade edilir. Eylemlerin bir *başlangıç sınırı* (terminus initialis), bir *bitiş sınırı* (terminus finalis) ve bir de *süreği* (cursus) bulunur. Görünüş/bakış, eylemin sınırları arasındaki iç safhalarına veya sınırları aşıldıktan sonraki bir safhaya yönelerek, olayların farklı bakış açılarıyla sunulabilmesini sağlar (Johanson 2000: 31). Eylemlerin farklı yönelim noktalarından görülmesini sağlayan üç tür bakış açısı bulunur. Bunlar; *sınırlararası bakış* (intraterminality) 'eylemin başlangıç ve bitiş sınırları arasına yönelen bakış'; *sınırötesi bakış* (postterminality) 'eylemin ilgili sınırı aşıldıktan sonraki bir safhaya yönelen bakış' ve *sınıra bakış* (adterminality); 'eylemin ilgili sınıra ulaştığı noktaya yönelen bakış'tır (Johanson 1999a: 172, 2000: 29, 2007: 188, Uğurlu 2003: 129).

Bunlara ek olarak, belirli bir yönelim noktasından *henüz gerçekleşmemiş* ancak *umulan*, *tahmin edilen*, *niyet edilen* bir eyleme yönelen ve bu nedenle kiplik anlamlar için elverişli olan; zaman olarak görece sonralık bildiren *öngörülü bakış*tan (prospectivity) da söz edilir (Johanson 2000: 36, Uğurlu 2003: 129).

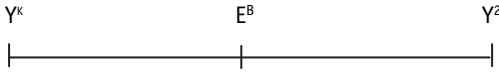
Bu bakışlar, belirli bir *yönelim noktasından* (Y) (orientation point), eylemin sınırları arasında veya sınır ötesindeki bir *belirleme noktasına* (E^B) (localization point) yönelirler. Yönelim noktası *gösterimsel* bir noktadır. Birincil yönelim noktası, 'konuşma anı' yani 'hâlihazırdaki dünya/şimdi'dir (Y^K); ancak konuşma anıyla dolaylı olarak bağlantılı ya da söylem tarafından kurgulanmış ikincil bir yönelim noktası tarafından da ikame edilebilir (Y²) (Johanson 2000: 34). Örneğin *Ayşe gelecek* cümlesinde konuşurun eyleme yöneldiği nokta konuşma anıdır. *Gelme* eylemine, konuşma anından, *öngörülü* bir perspektifle bakılmış ve eylem, zaman eksenine konuşma anına göre *sonralık*

ilişkisiyle yerleşmiştir. *Ayşe yarın saat dörtte gelmiş olacak* örneğindeyse eyleminin zaman çizgisi üzerindeki konumu, konuşma anına göre değil, *yarın saat dört* ile ifade edilen ikincil yönelim noktasına göre belirlenir. Bu örnekte, gelecekte, eylemin ilgili sınırı aşıldıktan sonraki bir noktaya, yine gelecekte ancak eyleme göre daha ileride bulunan ikincil bir yönelim noktasından, *sınırötesi* bir perspektifle bakılmış olur. Konuşurun yöneldiği nokta, olayın son sınırının biraz daha ötesindedir. Eylem görünüş-zaman bakımından *konuşma anı* (Y^K) > *belirleme noktası* (E^B) > *ikincil yönelim noktası* (Y^2) biçimindedir (bk. şekil 1 ve 2, Reichenbach 2005: 72, Johanson 2000: 127):

Şekil 1: *Ayşe gelecek*

Şekil 2: *Ayşe yarın saat dörtte gelmiş olacak*

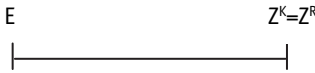
Görünüş ve Zaman (Aspektotempora)

Görünüş özelliklerinin belirlenmesinde önemli olan *birincil yönelim noktası* veya konuşma anı, *belirleme noktası* ve *ikincil yönelim noktası* ilişkisi, gramatikal zaman incelemelerindeki *konuşma zamanı*, *eylem zamanı*, *referans zamanı* ilişkisine paraleldir. Ancak aralarında, görünüş ilişkilerinde, yönelim noktasından olayın bütününe değil, yalnız sınırları arasındaki ya da sınır ötesindeki bir kesitin görüldüğü yönünde bir ayırım bulunur (bk. Johanson 2000: 34). Gramatikal zaman, eylemin zaman içindeki konumunun gramatikalleşmesidir (Fleischmann 1990: 15) ve *konuşma zamanı*, *referans zamanı* ve *eylem* ilişkisi ile kurgulanır (bk. Reichenbach 2005: 71-78, Bacanlı 2008: 3-4). Referans zamanı, genelde konuşma anıdır; ancak söylem/bağlam tarafından kurgulanmış bir başka zaman noktası ile de temsil edilebilir (Fleischman 1990: 15). Konuşma zamanı ve eylem zamanına ek olarak, bağlam tarafından kurgulanmış bir 'referans zamanı' fikri, zaman kombinasyonlarının sayısını da arttırır. Gösterim noktası olarak sadece konuşma anının alınması durumunda *konuşma anından önce*, *konuşma anıyla eşzamanlı* ve *konuşma anından sonra* olmak üzere üç tür zaman ayırımından bahsedilir. Konuşma zamanı ile referans zamanı arasındaki ayırım ise, türlü zamanların daha ayrıntılı olarak ifadesini sağlar; *geçmiş* > *şimdi* > *gelecek* sırası, *geçmiş öncesi* > *geçmiş* > *geçmiş sonrası* > *hâl öncesi*

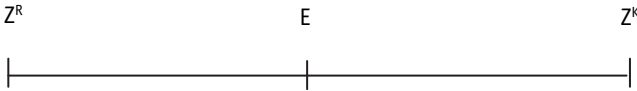
> *hâl* > *hâl sonrası* > *gelecek öncesi* > *gelecek* > *gelecek sonrası* hâline gelebilir (Reichenbach 2005: 77).

Bu ayrım, *mutlak zaman* ve *göreceli zaman* kavramlarıyla da ifade edilir. Mutlak zaman, gösterim noktası olarak konuşma anının alındığı, göreceli zaman ise gösterim noktasının söylem ya da bağlam tarafından kurgulanan ikincil bir nokta olduğu zamandır (Comrie 1985: 36-56, Fleischman 1982: 8, Uzun 2004: 152, Aslan Demir 2008: 36). Aşağıda, *Ali geldi* ve *Ali gelecekti* cümlelerinde eylemin (E) zaman eksenine yerleşme biçimleri gösterilmiştir. *Ali geldi* cümlesinde gösterim noktası konuşma zamanıdır (Z^K); eylem, zaman eksenine konuşma anına göre *öncelik* ilişkisi ile yerleşir; konuşma zamanı ve referans zamanı (Z^R) aynı nokta üzerindedir. *Ali gelecekti* cümlesinde ise eylem, zaman çizgisine, geçmişteki bir referans noktasına göre *sonralık* ilişkisi çerçevesinde yerleşir. Bir bakıma *geçmişin geleceği* (past future, futurum preteriti) ifade edilmiş olur (bk. Şekil 3 ve 4, Johanson 2000: 36).

Şekil 3: Ali geldi

Şekil 4: Ali gelecekti

Temelde *zaman* ve *görünüş* ayrı kategorilerdir. Söz gelimi *Ayşe geldi* ve *Ayşe geliyordu* cümleleri gramatikal zaman bakımından aynıdır. İkisi de geçmişti bildirir. İkisi arasındaki fark görünüş kategorisiyle ilgilidir. *Ayşe geliyordu* da, *Ayşe geldiden* farklı olarak, olayın süresi önemsenmiştir. Bu ikisi *sınırlararasılık* görünüşü açısından zıtlashırlar (bk. Comrie 1976: 3).

Görünüşsel ve zamansal anlamlar, tek ve aynı unsur üzerinde birlikte bulunabilir (Johanson 2000: 34). Johanson, Türkiye Türkçesi için gramatikal zamanı görünüş kategorisiyle birlikte düşünür (aspectotempora). Bir eylem, zaman çizgisi üzerine, konuşma zamanı ve eylem zamanı arasındaki ilişkiye göre *geçmiş/sonlanmış* (anterior), *hâllsonlanmamış* (non-anterior) ve *gelecek* (posterior) biçiminde ve *sınırlararası* (intraterminality), *sınırötesi* (postterminality), *öngörülü* (prospectivity) bakışlardan biriyle yorumlanarak yerleşir. Böylece eylem belirli bir görünüş-zamanla açığa çıkmış olur (Johanson 1994: 248, 2000: 34).

İnceleme

Ol- yardımcı fiilli yapıların, olayı farklı yönelim noktalarından görebilmek için değişik bakış açıları sunduğu ve *konuşma zamanı*, *referans zamanı*, *eylem* ilişkisine yönelik değişik gerçekleştirmeler göstererek türlü zaman ayrımlarına somut örnekler oluşturduğu belirtilmişti. Bu çalışmada üzerinde durulacak yapılar, taranan metinlerdeki kullanım sıklığı da dikkate alınarak *-mXş oldu*, *-AcAk oldu*, *-AcAk olmuş*, *-AcAk olmuştu*, *-mXş olacak*, *-mXş olacaktı*, *-mXş olur*, *-mXş olurdu*, *-(X/A)r/-mAz oldu*, *-(X/A)r/-mAz olmuş*, *-(X/A)r/-mAz olmuştu*, *-(X)yor olacak*, *-(X)yor olacaktı*, *-AcAk oluyor* ve *-AcAk oluyordu* ile sınırlandırılacaktır. Çalışmada, zaman bakımından *geçmiş* ve *geçmiş olmayan* zıtlığı $\pm Gmş$ ile, sınırlararası bakış +Ara ile, sınırötesi bakış +Öte ve öngörülü bakış +Öng ile gösterilecektir. Kiplik anlatımın ön plana çıktığı durumlarsa +Kip ile ifade edilecektir.

1. *-mXş oldu*

- (1) Hiç bozmadım, böylece keyifli sayılabilecek bir akşam yemeği *yemiş olduk*, sonra da beni babaanneme bıraktılar. DZ 159
- (2) Dereyi geçtikten sonra kasabaya *girmiş oldular*. Gün ışıkları camları parlatıyordu. Binlerce cam pırlıttı... İM 33
- (3) Oğlumun ateşi uzun uğraşlar sonucu 37'ye düşünce hastaneden gecenin bir yarısı *çıkılmış olduk*.

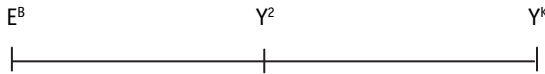
1., 2. ve 3. örneklerde yer alan *yemiş olduk*, *girmiş oldular*, *çıkılmış olduk* biçimindeki *ol-* yardımcı fiilli yapılar, 'eylemin ilgili sınırının aşıldığı bir hâlde girme', 'eylemin ilgili sınırının aşıldığı bir hâlde bulunma' (bk. Johanson 2000: 128, Turan 1996: 267), ya da 'eylemin dinamik evresinden durağan evresine geçme' bildirmektedir. Neyin bildirildiği, bağlama ve eylemin kılınışına göre değişebilir: *Onun da gelmesiyle ekibi tamamlamış olduk*, *15 Nisan itibarıyla projeye başlamış olduk* vb. Bazı kullanımlarında 'gönülsüzlük', 'yanı sıra yapma' vb. pragmatik anlamlar da elde edilir: *Bir kere evet demiş olduk*, *Bu vesileyle onu da anmış olduk* vb. *-mXş oldu* yapısıyla, *geçmiş zamanda sınırötesilik* (postterminality in past) ifade edilir [+Gmş (+Öte)] (Bu görünüş özelliği, geçmiş zamanda bitmişlik olarak da adlandırılabilir. bk. Güven 2007: 81). Yüklem üzerindeki *-mXş* eki, eylemin sınırötesi bir bakışla görülmesini, başka bir ifadeyle eyleme, ilgili sınırı aşıldıktan sonra bakılmasını sağlar. İlgili sınırın aşıldığı noktaya bakılması, sınıra bakışta (adterminality) olduğu gibi olayın kritik sınıra ulaştığı noktaya bakılması demek değildir; olaya, sınırın bir miktar ötesinden bakılır (Johanson 2000: 102).

-mXş oldu ile geçmişteki eylemlere sınırötesi perspektifle bakışı karşılayan bir diğer yapı olan *-mXştX* birbirinden farklıdır. *-mXş oldu* yapısında, *ol-* yardımcı fiilden önceki olaya/niteliğe psikolojik ilgi daha yoğundur;

‘yemiş olma hâli’ yani ilgili sınırın aşılmış olduğu safha, yönelim noktasında daha belirgindir. Bir durum ya da nitelik değişikliği söz konusu olur (Güven 2007: 81). Eylemin dinamik evresinden, sözü edilen duruma/nitelikle ilgili durağan bir evreye geçilir. *Ol-* yardımcı fiilli yapı, önce-sindeki sınırötesi eylemin durağan sonuçlarını ‘ve böylece’ anlamı da vererek ön plana çıkarır. Bu yönüyle, konuşma anı ile yüksek seviyede irtibatlı geçmiş eylemlere işaret eden “sonuçsal”lara (resultatives) (bk. Bacanlı 2008: 5) yakın bir işlevsel özellik gösterir.

$-mX_{st}X$ ve $-mX_{\dot{s}} oldu$ yapılarının geçmiş zamana yerleşme biçimleri de görece farklılık göstermektedir. $-mX_{st}X$ ile geçmişteki bir yönelim noktasından, daha öncesindeki bir eyleme, sınır ötesi bir perspektifle bakılır ve zaman bakımından *geçmişin geçmişi* (pluperfect) bildirilmiş olur. Eylemin zaman çizgisi üzerindeki konumu *Belirleme noktası* (E^B) > *Yönelim noktası* (Y^2) > *Konuşma Anı* (Y^K) biçimindedir. Eyleme sınırötesi perspektifle bakılan nokta (Y^2), konuşma anı ya da hâlihazırdaki dünya değil, konuşma anından önceki/geçmişteki ikincil bir gösterim noktasıdır. Y^2 ’de, eylemin ilgili sınırı aşılmış ve sınırın bir miktar ötesine geçilmiştir (bk. Şekil 5, ayr. bk. Johanson 2000: 107, Bacanlı 2008: 4).

Şekil 5: $-mX_{st}X$

Yemiş olduk, girmiş olduk vb. eylemler ise *yemiştik, girmiştik* vb. eylemlerden farklı olarak, genellikle, basit geçmiş zamanla hâl/şimdiki zaman arasına yerleşir; bir bakıma (basit) geçmiş sonrası/hâl öncesi bir zaman kesiti anlatılmış olur. $-mX_{\dot{s}} oldu$ ile işaretlenen eylemler, çoğu durumda, mantıksal olarak, $-DX$ ile işaretlenen eylemlerin peşi sıra ya da o eylemlerle eş zamanlı olarak; ‘ve böylece’, ‘böylelikle’, ‘bu suretle’ (bk. Johanson 1971: 313) gerçekleşir: *Ayşe de geldi ve böylece ekip tamamlanmış oldu* (ya da *Ayşe de gelince ekip tamamlanmış oldu*), *Son maçı da kazandık ve böylece bir üst tura geçmiş olduk*. İlk eylemle, ‘böylelikle’ de ifade ederek ortaya çıkan ikinci eylemin konumları sıralı ya da eş zamanlı olabilir: $E^B \geq E^2$. $-mX_{\dot{s}} oldu$ ile işaretlenen eylemlerin görünüş-zamansal durumu: $E^B > Y^2 > Y^K$ biçimindedir (bk. Şekil 6).

Şekil 6: $-mX_{\dot{s}} oldu$

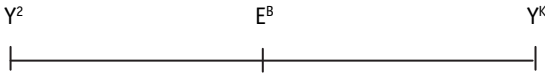
2. -AcAk oldu

(4) Çavuş birkaç kere ağzını açıp *konuşacak oldu*, sesi çıkmadı. Eliyle Anavarza'yı gösterdi. İM 140

(5) Gözlerini kırpıştırarak baktı. Tanıyınca rengi attı. Bir şeyler *söyleyecek oldu*. Yarım kaldı. Ne dediği anlaşılmadı. İM 130

4. ve 5. örneklerde yer alan *konuşacak oldu*, *söyleyecek oldu* biçimindeki yapılar, *geçmiş zamanda öngörülülük* (prospective in past) bildirmektedir. Yapı, geçmişteki bir yönelim noktasından, yönelim noktasına göre gelecekte, konuşma anına göre geçmişte bulunan bir eyleme, öngörülü bir perspektifle bakışı ifade eder. Zaman bakımından *geçmişin geleceği* anlatılmış olur. Eylemin görünüş-zaman bakımından durumu $Y^2 > E^B > Y^K$ ve +Gmş (+Öng, +Kip) biçiminde gösterilebilir (bk. Şekil 7).

Şekil 7: -AcAk oldu

Geçmişteki bir yönelim noktasından, henüz gerçekleşmemiş bir olaya *öngörülü* bir perspektifle bakılması, ifadeyi kiplik anlatımlar için elverişli hâle getirir (bk. Johanson 2000: 36, Uğurlu 2003: 129). Pek çok örnekte Gülsevin'in "geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet kipi" (1997: 219) olarak ifade ettiği *gerçekleşmemişlik* söz konusudur: *Dün gelecekti* (ama gelmedi), *bu sabah arayacaktı* (ama aramadı). *Az kalsın düşecekti*, *neredeysse ölecekti* vb. örneklerde ise *niyet etme ayrıntısı olmaksızın gerçekleşmeme*; bazı örneklerde de *gerçekleşme bilgisinden emin olmama* söz konusudur: *Sabah 9:00'da parayı yatıracaktı* (paranın yatırılmış olup olmadığına dair bilgi, hesabın kontrolünden sonra kesinleşecektir). Diğer yandan, -AcAk oldu ile işaretlenen eylemlerin tamamlanmamış olması, eyleme başlandığı ya da teşebbüs edildiği ihtimalini dışlamaz. Aşağıdaki örnekte 'uğrama' eylemine teşebbüs edilmiş, ancak eylem sürdürülemediği:

(6) Tam yirmi beş gün istirahat yazmaz mı? Daha fazlasına yetkisi olmadığını özür dileyerek açıkladı. Ertesi gün daireye bir *uğrayacak oldum*. Kaymakamdan bir telefon... Siz ha! Raporlu bir memur, nasıl olur da makamında bulunabilir! MK 50

Gülsevin'in, -AcAk oldu ve -AcAktI yapılarının zaman eksenine yerleşme biçimlerindeki benzerliğe ve -AcAktI'nın gramerlerde *gelecek zamanın hikâyesi* olarak adlandırılmasının yanlılığına dikkat çeken tespiti önemlidir (1997: 222). Diğer yandan, zaman çizgisi üzerindeki konumları benzer olan bu iki yapı, çeşitli bağlamlarda, eylemin gerçekleşme potansiyeline

yönelik farklı beklenti düzeylerini de karşılayabilmektedir. –*AcAk oldu*'nun bazı kullanımlarında, niyet edilen olayların gerçekleşebileceğine dair beklenti, konuşma anında, görece yüksek olarak devam etmektedir. Eylemin 'tasarlanma/niyet etme' biçimindeki ilk evresi tamamlanmış; 'yerine getirme' biçimindeki ikinci evre içinse beklemeye geçilmiştir: *Babam bana tatil için para verecek oldu* (para vermeye niyet etti, henüz vermedi ama verebilir), *Bu işi Ali yapacak oldu* (yapmaya niyetlendi, yapıp yapmayacağı ise ileride belli olacak) krş. *Babam bana para verecekti* (ama vermedi, vermeyi unuttu vb.), *Bu işi Ali yapacaktı* (ama yapmadı).

3. -AcAk olmuş, -AcAk olmuştu

(7) Köylüler birleşmişler, dün kaymakama çıkmışlar, usandık eşkiyalardan, malımız, canımız, ırzımız yerde bizim, demişler. *Tel çekecek olmuşlar* Ankara'ya... Ben gittim, önlerine geçtim. İM 145

(8) Aslan dediler mi vidalarımız gevşeyiveriyor. İzmir Fuarında nasılsa bir aslan yavru *yapacak olmuş*, İzmirli için birbirlerini çig-nemişler. MK 16

7. ve 8. örneklerde *-AcAk olmuş* yapısıyla işaretlenen eylemin zaman çizgisi üzerindeki konumu *-AcAk oldu*'dan farklı değildir. Ancak aralarında, *ol-* yardımcı fiilinin *-DX* ya da *-mXş* ekiyle çekimlenmesine bağlı olarak, geçmişe işaret etme biçimleri ve eyleme dair bilginin kaynakları bakımından farklılıklar bulunur. *-DX* eki geçmiş *tarihî* (historic), *-mXş* ekiyse *tanısal-teşhissel* (diagnostic) biçimde anlatır (bk. Johanson 2000: 108). İlkinde, eylemin gerçekleştiği tarihî ana bütün olarak bakılırken ikincisinde, eylemin ilgili sınırının aşıldığı noktaya/sınırötesine bakılır ve bu nedenle *tanısal-teşhissel* olanlar, sınırötesilerle yakından ilişkilidir (Csató 2000: 30). Tarihî geçmişte 'eylem', *tanısal-teşhissel* geçmişte ise eylemin 'sonuçları', 'izleri' yani sınırötesinden görülebilenler ön plandadır. Bu nedenle, *-AcAk olmuş* yapısının görünüş-zaman bakımından durumu +Gmş (+Öng, +Öte) biçimindedir.

-DX ve *-mXş* eklerinin geçmişe işaret etme biçimlerinde ortaya çıkan bu ayırım, konuşurun eyleme dair bilgi edinme biçimini de belirler. Tanısal-teşhissel geçmişte konuşur, eyleme yönelik bilgiyi, eylemin sonuçlarından hareketle, dolaylı olarak edinir. *Dolaylılık*, konuşurun olaya görgü tanıklığı yapmadığı ya da olaya bilinçli olarak katılmadığı izlenimi uyandırır. Konuşur olayı kontrol etmemiş ya da olayla doğrudan ilgilenmemiştir; olayı duymuş, çıkarmış ya da sonradan algılamıştır (Johanson 2003: 282). Gramerlerimizde yer alan *rivayet* terimi, *-mXş*'in sözü edilen işlevlerini karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, konuşurun niyet edilmemiş, kontrol dışı davranışlarına işaret eden (uyan birinin söylediği) *Uyumuşum, İçim geçmiş* vb. ifadeler ya da sonradan fark edilen durumları bildiren *Saatim durmuş, Cüzdanım çalınmış* vb. örnekler

rivayetle izah edilememektedir. $-mX\dot{s}$ 'la işaretlenen birçok örnekte, konuşurun anlatılan olaydan, kanıtsal olmayan dayanak, sanılar, şüphe vb. nedenlerle bağlantısının kesilmiş olduğu da anlaşılır (bk. Johanson 1999b: 247, Bacanlı 2006: 36, Anadolu ağızlarında dolaylılıkla ilgili olarak bk. Demir 2007).

(9) Anneme *açacak olmuştum*, onca ay nişanlı kaldınız, ne der herkes sonra, demişti ve eklemişti, sakın baban duymasın böyle laflar ettiğini..." DZ 163

(10) Ali Rıza Bey, bir gün dayanamayarak ona *çıkışacak olmuştum*. Genç kız, derhal titizlenmiş, kimsenin kâhyalığına tahammül edemeyeceğini anlatmıştı. YD 7

9. ve 10. örneklerde yer alan *-AcAk olmuştum* yapısı, görünüş-zaman bakımından *-AcAk oldu* ve *-AcAk olmuş*'tan daha karmaşıktır. *Açacak olmuştum*, *çıkışacak olmuştum* vb. örneklerde *-AcAk olmuştum*, geçmişteki bir eyleme biri öngörülülük, diğeri sınırötesi olmak üzere iki ayrı bakış açısıyla yönelmeyi ve bu iki bakış açısını aynı semantik bütün içinde sunmayı sağlar. Yapı, görünüş-zaman bakımından *geçmişin geçmişinde öngörülülük* (prospective in pluperfect) ya da *geçmişin geçmişinin geleceğini* bildirir [+Gmş (+Öng, +Öte, +Kıp)] ve zaman çizgisi üzerindeki durumu ($Y^2 > E^B$) $> Y^3 > Y^K$ (bk. şekil 8) biçiminde gösterilebilir. Y^3 'teki sınırötesi bakış, eylemin bütününe değil, tasarı/plan hâline (*-AcAk ol-* evresine) yöneldiği için, eylemin tamamlanıp tamamlanmadığı bilgisi açık değildir. Yapının *i-* fiilli birleşik çekimde karşılığı yoktur.

Şekil 8: *-AcAk olmuştum*

4. $-mX\dot{s}$ olacak, $-mX\dot{s}$ olacaktı

(11) “Ne olur bana soru sorma” dedi tedirginleşerek. “Ama sana söz, yarın sıkıntılarından *kurtulmuş olacaksın*.” P 136

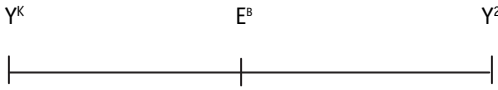
(12) Hadi, hadi sıkma canını. Bizim mesleğin cilveleri bunlar. Hem bak, Hindistan’ı görmüş olacaksın, fena mı?.. DZ 51

(13) Ama sonra, o da kendine göre, kendi kafa yapısına, hayat görüşüne uygun, hayata daha esnek bakabilen birini bulacak ve gerçekten mutlu olacak. Yani, Serra Oktay'a, uzun vadede bir iyilik *yapmış olacak*. DZ 130

11., 12. ve 13. örneklerde yer alan $-mX\dot{s}$ olacak yapısı, gelecekteki eylemlere sınırötesi bir perspektifle bakışın (postterminality in future) ifadesini sağlar. Eyleme sınırötesi perspektifle bakılan nokta konuşma anı değil;

gelecekte, gerçekleşmesi beklenen eylemin sınırötesindeki ikincil bir yönelim noktasıdır. Bu noktadan olayın bütünü değil, ilgili sınırı aşıldıktan sonraki bir kesit görülür (bk. Johanson 1994: 263). Bu tür bildirimler zaman bakımından *gelecekte bitmişlik* (future perfect tense) bildirir (bk. Comrie 1985: 69). Johanson 2000: 64'te yer alan, geçmiş zaman ve sınırötesi bakış arasında doğal bir yakınlık olsa da bu ikisinin aynı şey olmadığı yönündeki tespit, *gelecekte sınırötesilik* (postterminality in future) bildiren *-mXş olacak* yapısında açıkça izlenir. Eylemin görünüş-zaman bakımından durumu *-Gmş (+Öng, +Öte)* ve zaman çizgisi üzerindeki konumu $Y^K > E^B > Y^2$ (bk. Johanson 2000: 127 ve şekil 9) biçimindedir.

Şekil 9: *-mXş olacak*

-mXş olacak yapısı, *tahmin* anlatımının ön plana çıktığı bir işleve daha sahiptir. Bu işlev, yapının zaman çizgisi üzerindeki konumunu ve görünüş-zaman algısını da değiştirir. 14. ve 15. örneklerde *-mXş olacak* yapısının anlattığı, gelecekte sınırötesilik değil *konuşma anında, eylemin sınırötesine yönelik tahmindir*. Yönelim noktası, birincil gösterim noktası yani konuşma anıdır ve bu noktadan, geçmişteki bir eyleme sınırötesi bir perspektifle bakılıp eylemin sonucuna yönelik tahminde bulunmaktadır. Bu tür kullanımlarda eylemin görünüş-zamansal durumu $E^B > Y^2 = Y^K$ ve *+Gmş (+Öte, +Kip)* biçiminde olur.

(14) Nuran, genç adama dostça baktı. Yüzünü çok lezzetli bir meyveye benzeten bir gülümseme içinde: -Hayır, dedi. İclal burasını *saklamış olacak...* H 59

(15) Saat üç, öğle namazı çoktan *kılınmış olacak*.

(16) Bu yolla, onarımcılar sattıkları Enfield tüfeklerinden elde ettikleri yirmi milyon doları faturalı yasal mala dönüştürmeyi umuyorlardı. Böylece Haşhaşiler'in talep ettikleri miktarın bir kısmını da *çıkarmış olacaktı*. K 39

(17) Osmanlı topraklarını, şimdi içten fethetmek pekâlâ mümkündü ve İngilizler bu işin ustasıydılar. Türkiye'nin doğusunda bir ayaklanma başlatabilirlerse, bir taşla iki kuş *vurmuş olacaktı*. KP 58

16. ve 17. örneklerde *talep ettikleri miktarın bir kısmını da çıkarmış olacaktı*, *bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı* vb. ifadelerde yer alan *-mXş olacaktı* yapısı ise, *-mXş olacak*'a ilişkin yukarıda sözü edilen *gelecekte sınırötesilik* işlevini, geçmiş zaman diliminde konumlandırarak yerine getirir. Böylece *geçmişin geleceğinde bitmişlik* (perfectum futuri praeteriti) (Johanson 1994: 263, 2000:

37) anlatılmış olur. Bu bakış açısı *sınırötesi perspektifle görülen bir eylemin, geçmişteki ikincil bir gösterim noktasından öngörüldüğünü* ifade eder; eylem, geçmişteki ikincil gösterim noktasında henüz gerçekleşmediği/öngörüldüğü için, eylemin tamamlanıp tamamlanmadığına dair bilgi de kesin değildir. –sA ile eşdizimli olduğu durumlardaysa eylemin gerçekleşmediğine dair bilgi/gerçekdışılık (unreality) kesinleşmiştir (*Eğitimine devam etseydi okulu çoktan bitirmiş olacaktı*). Eylemin görünüş-zaman bakımından durumu ve +Gmş (+Öng, +Öte) ve zaman çizgisi üzerindeki konumu $Y^2 > (E^B > Y^3) > Y^K$ (bk. Johanson 1994: 263) biçimindedir (şekil 10).

Şekil 10: -mXş olacaktı

18. ve 19. örneklerde yer alan *-mXş olacaktı* yapısı ise, *geçmiş zamanda eylemin tamamlanmışlığına yönelik varsayım* bildirmektedir. Yapının öyküleyici metinlerde daha sık rastlanan bu işlevi, eylemin yukarıda sözü edilen görünüş-zaman algısını ve zaman çizgisi üzerindeki konumu da etkilemektedir: $E^B > Y^2 > Y^K$; +Gmş (+Öte, +Kip)

(18) Hayriye Hanım başka fikirde idi. Oğlu, *herhalde* alacaklılardan kaçmak için arkadaşlarından birine misafir *gitmiş olacaktı*. YD 59

(19) Mümtaz üç senedir işlerini gören bu çocuğun yüzünü bir kitap gibi okumağa alışmıştı. *Muhakkak* sevdiği kadınla *kavga etmiş olacaktı*. Yahut onu burada, bahçe ve lokantalardan birinde bir başkasıyla görmüştü. Kim bilir belki de bu yüzden kavga etmiş olabilirdi. H 141

5. -mXş olur, -mXş olurdu

(20) En geç bir saate kadar *varmış oluruz*. Ertuğrullarda biraz dinlenirsin. GKS 22

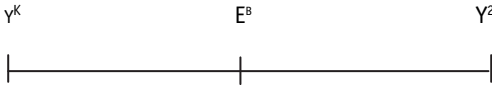
(21) İşte duymak istediğim haber buydu. Şans yardım ederse, yakında Patasana'nın bütün yazdıklarına *ulaşmış oluruz*. P 131

(22) Pazartesi günü sizin için uygunsa, düğünü yapabileceğimiz yerleri bir dolaşsak, bir araştırsak, diyorum. Anlaşırsak, yerimizi ayırtır, böylece önemli bir işi *tamamlamış oluruz*. DZ 82

20, 21 ve 22. örneklerde yer alan *-mXş olur* yapısı, gelecekteki bir yönelim noktasından, yönelim noktasına göre geçmişte, şimdiye/konuşma anına göre gelecekte olan bir eylem sınırötesi bir perspektifle bakmayı ifade eder. Gelecekteki yönelim noktasına ulaşıldığında, eylemin ilgili sınırı aşılmış (bk. şekil 11) ve sonuçları veya ilgili sınırı aşıldıktan sonraki evresi 'durağan bir hâl almış'ır. *-mXş olur* yapısı 've böylece' anlamını da vererek olayın dinamik

evresinden durağan evresine geçildiğine, bir durum ya da nitelik değişikliği gerçekleştiğine işaret eder (bk. Güven 2007: 81). $-mXş$ olur'un, gelecekteki eylemlere sınırötesi perspektifle bakmayı (postterminality in future) bildiren bir diğer yapı olan $-mXş$ olacak'tan farkı, $-(X/A)r$ ekinin düşük odaklı bir görünüş-zaman işaretleyicisi olması nedeniyle varsayıma dayalı-hipotetik bir gelecek zaman tasarısına imkan vermesidir. Geleceğin her durumda varsayıma dayalı/kurgusal olduğu düşünülebilir (geleceğin kurgusal/gerçek dışı olduğuna ilişkin bk. Mithun 1995: 368, 376; Cockburn 1997: 37, Dahl 1985: 103) ; ancak $-(X/A)r$ 'la gösterilenlerde varsayıma dayalılık daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır.

Şekil 11: $-mXş$ olur

(23) Melis yorulmuşçasına derin bir nefes aldı ve bana döndü, "Ben senin yerinde olsaydım, bugünkü aklımla bir dakika durmaz, bu işi bitirirdim. Böylece hem kendime, hem de Oktay'a büyük bir iyilik yapmış olurdum. DZ 130

23. örnekte yer alan $-mXş$ olurdu yapısı ise gerçekdışı bir zamanı anlatmaktadır. Bu yapının kullanıldığı örneklerde, *eğer geçmişte koşullar gerçekleşmiş olsaydı, şu anda/konuşma anında eylem sınırötesi bir perspektifle bakabilemeyle ilgili sınırının aşıldığını görmek mümkün olurdu* ifadesi vardır. Bu tür örneklerde $-DX$, zamansal uzaklıktan çok gerçeğe uzaklığı anlatır. Ancak $-mXş$ olurdu yapısında $-DX$ ekinin, her durumda gerçeğe uzaklığı yansıttığını söylemek doğru değildir. Bazı bağlamlarda, öyküleyici anlatımın ve metin kurgusunun bir gereği olarak da kullanılmaktadır. 24. örnekte $-DX$, anlatıcının, olay zamanı ile anlatı zamanı arasına mesafe koyma isteği sonucu kullanılmıştır.

(24) İçinde gizli bir ümit vardı. Belki Fikret, onu yanında alıkoyar, böylece sefalet ve namussuzluk içinde sürünmekten *kurtulmuş olurdu*. Gerçi çocuklarından hiç birine yük olmak istemezdi ama ne yapсын; düşmez kalkmaz bir Allah'tı. YD 84

6. $-(X/A)r/-mAz$ oldu, $-(X/A)r/-mAz$ olmuş, $-(X/A)r/-mAz$ olmuştu

(25) Abdi Ağa, kadını görünce:

"Oooo, nerelerdesin bacım? Hiç uğramaz oldun. KP 48

(26) Oktay'la yine bir gerginlik yaşadık! Son zamanlarda daha sık tartışır olduk sanki. Yoksa bana mı öyle geliyor? DZ 54

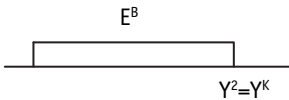
(27) Kurşun o kadar çoğaldı ki sesler, konuşmalar *duyulmaz oldu*. İM 204

(28) Hani vurgunluğun sonu durgunluk derler, o hesap... Vurgunlardan sonra piyasada yaprak *kımıldamaz oldu*. MK 71

-(X/A)r/-mAz oldu yapısı, geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden eylemlere, *sınırlararası* bir perspektifle bakmayı ifade eder. Sınırlararası bakış, olayın başlangıç ve bitiş sınırları arasındaki bir noktasına/süreğine yönelen bakıştır. Türkiye Türkçesinde sınırlararası bakış *-(X)yor*, *-(X/A)r/-mAz* ve *-mAktA* ekleriyle karşılaşılır. Bu üç işaretleyici arasındaki farklılık *odaklılığın* (focality) derecesiyle ilgilidir. *-(X/A)r/-mAz* eki, *-(X)yor* ve *-mAktA*'ya göre daha düşük odaklı ya da odaksızdır. *-(X)yor* ve *-mAktA* eklerini almış olan eylemin bakılan noktasında, *-(X/A)r/-mAz* ekini alanlarda olmayan bir yoğunluk vardır (bk. Johanson 1994: 255).

Sınırlararası bakış, herhangi bir zaman katmanındaki devamlılığı ifade eder (Johanson 2000: 76). *-(X/A)r/-mAz oldu* yapısıyla işaretlenen eylemler de geçmişte başlamış, ancak henüz sonlanmamıştır, sürmektedir. Bu durum, eylem zamanı ile yönelim noktası arasında belirli oranlarda örtüşmeye de neden olur. Başka bir ifadeyle yönelim noktası, eylem zamanı tarafından içerilir. Bakışın düşük odaklı olması, olay zamanının dar bir noktada yoğunlaşmış olarak değil, daha geniş bir zaman dilimine yayılmış biçimde algılanmasını sağlar. Bu tür eylemlerin zamanla ilişkisi Reichenbah'ın *hâlin öncesi* (anterior present) tasarısı ile de uyuşma gösterir (2005: 77, Verkuyl 2003: 4). Eyleme yönelik, birincil gösterim noktasından yani konuşma anından gerçekleşir. Durum şu şekilde gösterilebilir: $-Gmş (+Ara)$, $E^B \geq Y^2=Y^K$, ayr. bk. şekil 12.

Şekil 12: *-(X/A)r/-mAz oldu*

Uğramaz oldun, tartışır olduk vb. örneklerde *çok vakalı toplu eylemler* (pluri-occasional global events) vardır (bk. Johanson 2000: 29). *Toplu bir eylem*, bir ya da daha fazla basit eylemden oluşur. Bu nedenle tekrarlılık, alışkanlık, sürerlilik vb. bildirimler için elverişlidir. Yapının bu özelliği Gülsevin 1997: 220'de "yeni başlamış ve devam etmekte olan alışkanlık" biçiminde ifade edilir.

(29) İddia ettiklerine göre, iki yüz yılı aşkın bir süre, mağdurların beyinleri çelişkili mesaj bombardımanına tabi tutulmuş, bunun neticesinde özel kortikal alanlar, uyarınları yorumlama görevini *yerine getiremez olmuşlar*. K 55

(30) Sahip çıkmak demişsiniz, buna. Kadın, öyle yutmuş ki bu sahiplenilme geyiğini, bir gün refakâtsiz kalsa, düz yolda *yürüyemez olmuş*.

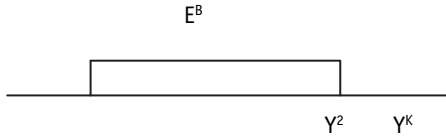
29. ve 30. örneklerde yer alan *-mAz olmuş* yapısı, *ol-* yardımcı fiilinin *-mXş* eki almasına bağlı olarak konuşurun, geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden eyleme ilişkin bilgiyi, dolaylı olarak edindiğine işaret eder. Konuşur, olayı görgü tanıklığı yapmamış ya da bilinçli olarak katılmamıştır; olayı duymuş, çıkarmış ya da sonradan algılamıştır.

(31) Dinamitlenme sonrasında, dolgu çalışmaları başladığından beri, Vali ve Kaymakam hiç üşenmeden sık sık Başpınar'a *gider olmuşlardı*, işin nasıl yürüdüğünü görmek için. KP 45

(32) Şef, muhasebeye *uğramaz olmuştu* artık. Bordrolar, müstahdemi, memuru, profesörü ile hep benim elimden geçiyor, ödenekleri, yollukları ben hesaplıyordum. MK 34

Yukarıda *-(X/A)r/-mAz oldu* için sözü edilen görünüş-zaman algısını, *-(X/A)r/-mAz olmuştu* yapısıyla geçmiş zaman dilimine yerleştirmek de mümkündür. 31. ve 32. örneklerde yer alan *gider olmuşlardı*, *uğramaz olmuştu* yapılarında, geçmişin geçmişinde sınırlararası perspektifle görülen eylemlerin ifadesi vardır (intraterminality in pluperpect): $E^B \geq Y^2 > Y^K$. Bu yapıyla, konuşma anından önceki ikincil bir yönelim noktasından, geçmişte başlamış olan, ancak ikincil yönelim noktasında hâlâ süren bir eyleme, sınırlararası bir perspektifle bakılmış olur. Eylemin ikincil yönelim noktasına doğru ilerlemeyi sürdürmesi, yönelim noktasının eylem zamanı tarafından içerilmesine de neden olur (bk. şekil 13).

Şekil 13: *-(X/A)r/-mAz olmuştu*

7. *-(X)yor olacak, -(X)yor olacaktı*

(33) Birkaç yıl içinde iki milyar mobil teknoloji uyumlu cihaz *kullanılıyor olacak*.

(34) O noktadan sonra ben senin değil, büyümekte olan çocuğumun ruh sağlığını *düşünüyor olacağım*. DZ 192

33. ve 34. örneklerde yer alan *-(X)yor olacak* yapısı, *gelecek zamanda sınırlararasılık* (intraterminality in future) ya da *gelecekte sürerlilik* (future progressive) ifade eder. Bu tür örneklerde, eylemin başlangıç ve bitiş sınırları arasına/süreğine bakılan yönelim noktası konuşma anı değil, gelecekte, eylem zamanıyla da örtüşen ikincil bir gösterim noktasıdır. Bu noktadan eylemin bütünü değil, başlangıç ve bitiş sınırları arasındaki bir kesiti görü-

lür. Eylemin görünüş-zamansal durumu şu şekilde gösterilebilir: $Y^K > E^B = Y^2$ (ayr. bk. Akşehirli 2010: 65) ve $-Gmş (+Öng, +Ara)$.

(35) Eğer patlamadan sonra yetkililer sözlerini tutup denetimleri yapsalardı, herkes şimdi sigortalı *çalışıyor olacaktı*.

(36) Bu yurtlar yapılmıyorsa, bugün o yurtlar açık olduğu için okula gidebilen kız çocuklarımızın bir bölümü belki de tarlada *çalışıyor olacaktı*.

35. ve 36. örneklerde yer alan $-(X)yor olacaktı$ yapısı ise, *eğer koşullar oluşsaydı, eylem şu anda gerçekleşiyor olacaktı* biçiminde, *geçmişe göre şu an'ın geçmişin geleceğine eşdeğer, paralel, gerçekdışı bir zaman* tasarısını yansıtır. $-DX$ eki burada zamansal uzaklıktan çok, $-(X)yor olacaktı$ ile kurgulanan paralel zamanın gerçekliğe uzaklığını gösterir, bu nedenle yapı, şimdi/şu anda vb. zarflarla eş dizimli kullanılabilir. Yapının görünüş-zamansal durumu $Y^2 > E^B = Y^K$ biçiminde gösterilebilir (krş. Akşehirli 2010: 65). Eylem, gerçekdışı olma özelliği nedeniyle varsayım kipliğiyle ilişkilidir. Varsayım kipliği (hypothetical modality) *olanaksız, kesin olmayan, görece imkânlı* vb. değişik derecelerdeki gerçekliğin (factuality) dilbilimsel anlamla birleşmesini karşılar (Ziegeler 2000: 5, Aslan 2007: 581-582). 35. ve 36. örneklerdeki $-(X)yor olacaktı$ yapısıyla, olanaksız durumlar ifade edilmiştir.

8. -AcAk oluyor, -AcAk oluyordu

(37) Adam mecburiyetten evini *satacak oluyor*.

(38) Haftaya Ankara'ya *gelecek oluyor*.

37. ve 38. örneklerdeki $-AcAk oluyor$ yapısı, konuşma anından, gelecekteki bir eyleme öngörülü bir perspektifle bakışı ifade eder. Eyleme yönelişin öngörülü olması, niyet etme yönündeki kiplik anlamın belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Eylemin görünüş-zamansal durumu $Y^K = Y^2 > E^B$ ve $-Gmş (+Ara, +Kip)$ biçimindedir. $-AcAk oluyor$ yapısı, çeşitli bağlamlarda, öyküleyici anlatımın bir ögesi olarak geçmiş zamana işaret edecek biçimde de kullanılabilir. 39. ve 40. örneklerde sözü edilen eylemler konuşma anından önce/geçmiştir. Bu tür örneklerde bakış açısı, geçmişteki bir yönelim noktasından, yönelim noktasına göre gelecekte, konuşma anına göre geçmişte bulunan bir eyleme öngörülü bir perspektifle bakış biçiminde değişir: $Y^2 > E^B > Y^K$. Benzer bir görünüş-zaman algısı 41. örnekte $-AcAk oluyordu$ yapısı ile de ifade edilir.

(39) Çarşamba günü kasabadan Kozan'a götürüyorlar Hatçe'yi. Candaşların elinden *alacak oluyor* yolda. İM 185

(40) Adam geçen hafta açıklama *yapacak oluyor*, kafasına yumurta fırlatıyorlar.

(41) Erg firması enerjiyi o günün şartlarında 8 sente *verecek oluyordu*.

Sonuç

Türkiye Türkçesinde *ol-* yardımcı fiilli yapıların, olaya farklı açılardan bakabilmeyi sağlayan değişik perspektifler sunduğu ve *konuşma zamanı*, *referans zamanı*, *eylem ayırımına* yönelik değişik gerçekleştirmeler göstererek türlü zaman ayırmalarına somut örnekler oluşturduğu görülmektedir. Diğer Türk lehçelerinde ve ağızlardaki kullanımı da (bk. Erdem 2009, Ergöncü 2010, Ay 2011 vb.) ilgi çekici olan bu tür yapılar, *göreceli zamanların* kurgulanmasına ve ifadesine imkân sunarlar; konuşma anından önce/sonra ya da konuşma anına paralel, gerçekdışı zamanları da ifade ederler. Böylece, *geçmişin geleceği*, *geçmişin geçmişinin geleceği*, *gelecekte bitmişlik*, *geçmişte bitmişlik*, *gelecekte sürerlik* vb. daha soyut ve karmaşık görünüş-zamanlar da ifade edilebilmiş olur. *Ol-* yardımcı fiilli yapıların görünüş-zaman özelliği, bağlama göre de şekillenmekte, yapının işaretleyebileceği potansiyel görünüş-zamanlardan biri, bağlama, anlatı türüne vb. göre ön plana çıkabilmektedir. Bu işaretleyiciler yalnız görünüş-zaman kategorisinin değil tahmin, niyet, varsayım vb. kiplik anlamların da farklı zaman dilimlerine yerleştirilerek anlatılabilmesini sağlarlar.

Kaynaklar

- Aslan, Sema (2007). “İstek Kipliği, Gerçeklik, Gerçekleştirilebilirlik”. *VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Cilt I. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay. 581-590.
- Aslan Demir, Sema (2008). *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yay.
- Akşehirli, Soner (2010). “Türkçede Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri”. *Turkish Studies* 5/4: 15-73.
- Ay, Özgür (2011). “Ol- Fiilli ile Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”. *Turkish Studies* 6/1: 659-671.
- Bacanlı, Eyüp (2006). “Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları”. *MTAD* 3: 1, 35-47.
- _____, (2008). “Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf”. *Bilig* 44: 1-24.
- Bybee Joan, Revere Perkins and William Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cockburn, David (1997). *Other times: Philosophical perspectives on past, present, and future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Csató, Éva Ágnes (2000). "Turkish –miş and imiş items". *Evidentials: Turkic, Iranian and neighboring languages*. Eds. Bo Utas & Lars Johanson. Mouton de Gruyter. 29-43.
- Dahl, Östen (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Demir, Nurettin (2007). "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki –(y)Xk". *Edebiyat ve Dil Yazıları*. Ankara: Grafiker Yay. 133-147.
- Erdem, Melek (2009). "Türkmen Türkçesinde Sıfat-fillerin Perifrastik Kullanımları". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 6/3: 7-17.
- Ergöncü, Dilek (2006). "Nogay Türkçesinde Sıfat-fillerle Kullanılan Bol- Fiilinin İşlevleri". *Karadeniz Araştırmaları* 3/10: 148-156.
- Fleischman, Suzanne (1982). *The Future in Thought and Language, Diachronic Evidence from Romance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (1990). *Tense and Narrativity*. Austin: University of Texas Press.
- Gülsevin, Güler (1997). "Türkiye Türkçesinde Zaman ve Kip Çekiminde Birleşik Yapılar Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* [2000]. 215-224.
- Güven, Mine (2007). "Türkçede Çevrik Yapıların Görünüş Özellikleri". *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. Haz. Yeşim Aksan ve Mustafa Aksan. Mersin: Mersin Üniversitesi Yay. 79-88.
- Johanson, Lars (1971). *Aspekt im Türkischen*. Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkkeitürkischen Aspektsystems, Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis, 1.
- _____, (1994). "Türkkeitürkische Aspektotempora". *Tense Systems in European languages*. Eds. Rolf Thieroff/Joachim Ballweg. Tübingen: Linguistische Arbeiten. 247-266.
- _____, (1999a). "Typological notes on aspect and actionality in Kipchak Turkic". *Tense-Aspect, Transitivity and Causativity*. Eds. Werner Abraham et al. 171-184.
- _____, (1999b). "Bulgarca ve Türkçede Dolaylamalar Üzerine". Çev. M. Tulum. *İlmi Araştırmalar* 7: 245-254.
- _____, (2000). "Viewpoint operators in European Languages". *Tense and aspect in the languages of Europe*. Ed. Östen Dahl. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 27-187.
- _____, (2003). "Evidentiality in Turkic". *Studies in Evidentiality*. Eds. Alexandra Y. Aikhenvald & Robert Malcolm Ward Dixon. Amsterdam: John Benjamins. 273-290.
- _____, (2007). "Aspectotemporal connectivity in Turkic: Text construction, text subdivision, discourse types and taxis". *Connectivity in Grammar and Discourse*. Eds. Jochen Rehbein et al. 187-198.
- Mithun, Marianne (1995). "On the Relativity of Irreality". *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 367-388.

- Özmen, Mehmet (2000). “Olmak Fiili ile Kurulan Birleşik Fiil Çekimleri Üzerine”. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. C. 2. 1417-1426.
- Reichanbach, Hans (2005). “The tenses of verb”. *The Language of Time: A Reader*. Eds. Inderjeet Mani et al. Oxford University Press. 71-78.
- Schaaik, Gerjan Van (2002). “Periphrastic tense/aspect/mood”. *Verb in Turkish*. Ed. Eser Erguvanlı Taylan. J. Benjamins. 61-95.
- Turan Zikri (1996). “Eski Anadolu Türkçesi’nde Ol- Cevherî Fiili”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [1999]*. 265-289.
- Uğurlu, Mustafa (2003). “Türkiye Türkçesinde Bakış (aspectotempora)”. *Türk-bilig* 2003/5: 124-133.
- Uzun, Nadir Engin (2004). *Dilbilgisinin Temel Kavramları*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 39. İstanbul.
- Verkuyl, Henk J. (2003). “On the Compositionality of Tense: Merging Reichenbach and Prior”. <http://www.let.uu.nl/~Henk.Verkuyl/personal/tense/prtw.pdf>.
- Ziegeler, Debra (2000). *Hypothetical Modality, Grammaticalisation in an L2 dialect*. Studies in Language Companion Series 51, National Tsing Hua University, Taiwan.

Örneklerin alındığı elektronik kaynaklar

- DZ, *Düğün Zamani*, İpek Ongun, http://rapidshare.com/files/14846010/ipek_ongun___simdi_dugun_zamani.rar.html, 12.11.2009
- GKS, *Git Kendini Sevdirmeden*, Tuna Kiremitçi, http://rapidshare.com/files/1238503618/tuna_kiremitci_git_kendini_cok_sevdirmeden.pdf, 12.11.2009
- H, *Huzur*, Ahmet Hamdi Tanpınar, <http://rapidshare.com/files/10490380...Huzur.rar.html>, 08.11.2009
- İM, *İnce Mehmed*, Yaşar Kemal, http://rapidshare.com/files/35003149/ekitap-Yasar_Kemal-Ince_Memed_1.rar, 06.11.2009
- K, Kabus, *Alev Alatl*, http://rapidshare.com/files/116302393/Alev_AlAtl__305_Kabus.pdf, 02.11.2009
- KP, *Köprü*, Ayşe Kulin, http://rapidshare.com/files/190026894/ayse_kulin.rar, 02.11.2009
- MK, *Meşrutiyet Kiraathanesi*, Rıfat Ilgaz, http://rapidshare.com/files/193268753/Rifat_Ilgaz.Mesrutiyet_Kiraathanesi.pdf, 29.10.2009
- P, *Patasana*, Ahmet Ümit, http://rapidshare.com/files/41243980/ahmet_uemit_kitaplari.rar, 29.10.2009
- YD, *Yaprak Dökümü*, Reşad Nuri Güntekin, http://rapidshare.com/files/65413138/RESAT_NURI_GueNTEKIN_-_Yaprak_Doekuemue.pdf, 29.10.2009

The Functions of the Copula *Ol-* in Expressing Aspect and Tense in Turkish

Sema Aslan*

Abstract

In this research, the aspectotemporal markers formed by copulative verb form *ol-* will be examined. These markers are capable of envisaging the event from different points of view and provide concrete examples for different temporal divisions. They compose varied formations of *time of speech*, *referential time*, and *time of event*. Structures using the copula *ol-*, enable both to envisage the internal structure of the event composed from *terminus initialis*, *circus* and *terminus finalis*, from different orientation points, and to express different aspectotemporal relations. Although, being regarded as *peripheral* or *periphrastic* markers due to being less grammaticalized, these markers not only have the capability of expressing different aspectotemporal relations that cannot be expressed by the other copulative form *i-*; but, they can also design unreal times. The study discusses such structures through the perspective of aspectotempora.

Keywords

the copulative verb form *ol-*, peripheral markers, aspectotempora, time of speech, referential time, time of event

* Assist. Prof. Dr., Başkent University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature – Ankara / Turkey
aslans@baskent.edu.tr

Функции наглядно-временных форм, образованных при помощи вспомогательного глагола ол- (быть) в турецком языке

Сема Аслан*

Аннотация

В целях наблюдения действия с различных позиций в данной статье предлагаются различные точки зрения, а также на основе показа различных видов реализации в зависимости от разделения на *время разговора*, *время ссылки* и *время действия*, рассматриваются наглядные указатели времени на конкретном примере вспомогательного глагола ол-. Производные от вспомогательного глагола ол- имеют возможность показать внутреннюю структуру действия с различных позиций на стадиях *начала*, *продолжения* и *окончания* действия, а также выразить различные наглядно-временные отношения. Несмотря на то, что они являются малограмматичными и расцениваются как вторичные или косвенные указатели, производные от вспомогательного глагола ол-, в отличие от глагола и-, имеют способность выражать наглядно-временные отношения и параллельно на момент речи объяснять нереальные времена. В этой работе рассматриваются эти формы с точки зрения наглядно-временных категорий.

Ключевые слова

вспомогательный глагол ол-, вторичные указатели, наглядность-время, время разговора, время ссылки, время действия

* И. о. доц. доктор, университет Башкент, факультет литературы и естественных наук, кафедра турецкого языка и литературы - Анкара / Турция
aslans@baskent.edu.tr